

одбране. Чини се да је пророчанство породице Тарабић послужило као окидач за незамисливе могућности које би се могле обрушити подједнако на обе стране. Напослетку, један од великих квалитета овог дела јесте тај што не можемо са сигурношћу тврдити ко је ловац, а ко ловина.

Мср Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
marijanamajche@gmail.com

ИЗБОР КАО ШЕТЊА КРОЗ СТВАРАЛАШТВО ДУШАНА КОСТИЋА

Душан Костић, *Избране њесме*, СКЗ, Београд 2021

Ове, 2022. године, навршава се четврт стољећа од када се, у Мелинама, од живота, свијета и стваралаштва, „за сва времена”, одморио пјесник Душан Костић, рођени Пећанац, кога је живот пронио и кроз Беране, у којима се аналитички редови овог огледа и исписују. Да ли је тај, темпорално посматрано, „округли” моменат био основни мотив приређивача и издавача *Изабраних њесама* Душана Костића, остаје непознаница (јер се у књизи такав навод нигдје експлицитно не налази), али је јасно да се, по напомени аутора избора, Драгана Лакићевића, збирка појављује након избора из поезије Бранка Ћопића, Душана Радовића и Добрице Ерића. Овом збирком, како Лакићевић лијепо наглашава, „враћа се помало дуг” Костићу због чињенице да га Српска књижевна заједница није, до сада, прибројавала у њене ауторе. Ипак, 759. књига знаменитог плавог *Кола* (односно, избор из 20 пјесничких збирки), књига је црногорског, односно српског пјесника Душана Костића, и представља „строги избор” из његове поезије.

Композицију књиге чине четири циклуса, без детаљнијих насловавања, осим римским бројевима. Избор отпочиње пјесмом „Писмо мртвоме оцу”, датираном 1940. годином, као временом настанка, баладом коју су исписале 23 године одвојености писца од мртвог оца. Римована пјесма, неуједначене дужине стиха (додуше, у збирци се тешко може препознати пјесничково акрибично марење за метричке законитости), бременита је жељом пјесника да готово двије и по деценије таложену тугу за оцем, којег и не памти, отргне од заборава и преточи у бесмртну књижевну форму каква је пјесма. Ипак, иако у вријеме писања пјесме релативно одрастао човјек, Костић нескривено приказује дискрепанцу која влада између жеље, односно емоције која је наталожена у души

пјесника, и ријечи које је кадар да пронађе и изговори, не би ли оцу, мртво-
ме, рекао бар дјелић онога што га тишти: „О толико тога у овај дан хтио
бих ти рећи, оче, / толико бола – ал, ријечи су моје ко гора велике / и не
могу, и не могу / на уста!...” Но, после ових резигнирајућих стихова,
које обиљежава пјесникова немоћ да оцу каже оно што му срце испуњава,
у неколико наредних стихова пјесник преко својих уста, на чије се габарите
жали, преваљује неколико опорих питања и изричитих дескрип-
ција лично проживљеног: „Знаш ли ти како је дјечаку кад му се леди
смијех на уснама / – сребрно иње на врућим дјечаковим уснама? / Два-
десет и три године дуге гледам како сунце расте и мрије – / ал сунце по
мени гори, ал киша по мени бије! / Знаш ли ти како је срцу кад у биједи
живи и жуди / кад снијева врелину огња, а око њега све више је студи?”
(*Писмо мртвоме оцу*, I) Пјесник, с обзиром на то да је пјесма писана у
предвечерје рата, када је био врло млад, у њу претаче и своје несигурно-
сти. Он је у дилеми да ли су му, спутане, ријечи у њему „као бук горског
потока” или „тихи тутањ”, или, пита се, „тиха јека у мојим сапетим
грудима”. Међутим, у животном добу у којем је писао мртвом оцу (прем-
да и у много зрелијим годинама човјек на велико емоционално бреме
тешко да друго што може да каже), пјесник је најопорије осјећање изра-
зио питањем: „што си морао, оче мој, у земљи далекој пасти / кад је тре-
бало / – вољети, / – живјети, / – цвасти!...” Очева погибија, немоћ „живог
живота” пред металним куршумом, сина је нагнала да (иако немоћан
пред чињеницом да оца видјети неће и да о њему може само да гаји за-
мисли и идеје), пјесмом овјековјечи и свој емотивни свијет у корелацији
са очевим ликом, и очеву смрт, али, на крају, и звјерске посљедице уби-
ства и бесмисленост предавања смрти, жицама и „жељезним птицама”:
„[...]ти не знаш шта то у мени отровом црним клобуча / кад нећу да
мјесто живог срца имам срце од туча, / кад нећу ко ти да мртав устајем
из гроба, у ноћ, и у мраку ширим шаке / и спијем на земљи мокрој неке
прокисле бараке!...”

Познато је да је Костић био учесник НОБ-а, али и да је био наци-
оналан пјесник и самоосвијешћен човјек. Несрећно поглавље новије
историје Балкана се односи на страдање српског народа од усташа у тзв.
Независној Држави Хрватској. Дјелић тог ужасног содомског поклања
преточен је у пјесму „Пред глинском црквом”, коју пјесник доживљава
као очевица и чувара сјећања: „Стојиш и не видиш ништа до брдо сру-
шених зидина, / у Глини црква је гробница, црква је свједок злочина.”
Ужас метода масовног убијања људи, у Европи, у првој половини 20.
вијека, појава је чији је Костић савременик, али у шта не вјерује до кра-
ја, јер, право говорећи, сва свједочења о страдањима од стране усташких
хорди указују на крвожедност несхватљиву здравом и његованом људ-
ском уму. Зато и пјесник пјева: „Јесу л ми ово дани – последњи лет сви-
јетом, / ил сањам, ил слутим, ил згарам под усташком руком проклетом?”

А зашто се пита? Зато што: „Буљуком доводе људе и црквене шкрипе вратнице / ...прободу ребро, пресијеку грло – пробија ужас кланице! / Кољу. И кољу. И кољу – преко прагова се слијева ријека: / у цркву је ушао човјек, ал није више тамо било човјека!” Усташке жртве биле су невине и наивне, као јагањци. Њихов нагон, натурални, био је инстинктиван прохтјев за елементарним обликом постојања, за животом. Но, злочинац, без савјести, части и скрупула, био се навикао на улогу господара људским, српским, животима: „у прве јутарње звијезде људи су хтјели живота, / а кад је заиграло сунце – пред њима је била голгота!”, и зато пјесник, узимајући глинску цркву не као топоним или локалитет већ као поетски симбол памћења и трајања, пита читаоца обраћајући се случајном пролазнику: „Чујеш ли кад прођеш касно крај срушеног крвавог здања / како под земљом тупте мукли одјеци клања?”

Оно што није могуће многим, пјеснику је природно, као да, на примјер, истим поводом и у истом контекстуалном миљеу, упари два идејна антипода, попут Православне цркве и Јосипа Броза Тита, као персоналног идеолошког симбола балканског атеизма. Јер у пјесми „Пред глинском црквом”, како смо и запазили, црква јесте симбол памћења усташких и иних злочина, али је Тито у дојму пјесника симбол освете због непочинстава. И то треба отворено рећи: неспоран је идеолошки колорит у многим пјесмама, уз посебно сензибилан однос према социјализму.

Други дио збирке, односно поетског изборника, одликују пјесме са нескривеном националном патином и неколико историјских, лирски обрадивих момената; ове пјесме су писане у вријеме када националне дилеме и наметнуте вјештачке заврзламе нису биле ни у примислима људи, па не чуди ни персонално-симболички распон који Костић баштини, а који је и приређивач/уредник учинио још видљивијим у другом циклусу у збирци.

Пјесма „Вук Србији” писана је у приповједном маниру и исповиједном тону, те је цијела имагинаран цитат Вуковог обраћања отаџбини. У осам катрена Костић је, прилично језгровито и сензибилно исправно, проникао у духовне покретачке Вукове печоре, тумачећи његово несагледиво дјело Вуковим исконским и изворним снажним и ничим укаљаним патриотизмом и жељом да се „кроз крв која кључа” оживи земља и васкрсне из понора у ком је држана вјековима од стране окупатора. Вук је, по Костићу, „за живу ријеч горио до пепела”, јер, каже, „знам чежње твоје, твој сан, твоје наде, / знам ширину душе и љубав без мјере, / твој мрак знам дубоки, и тугу, све јаде, / сву бол коју болиш, све то што те ждере.” Костић је наслућивао муку са којом се Вук цијелога свога живота борио и уз коју је отаџбини даровао савршену азбуку, као и да његово одсуство из Србије није плод срећних околности, већ нешто друкчијих мотива. Ипак, љубав реформаторова према отаџбини и у лирици

Душана Костића нескривена је: „Избјегах, ал твој сам до дна, задње нити, / зар могу не вољет дом тај, своје краје? / И овдје, у свијету, ја ћу с тобом бити / међ нама даљина макар колика је.” Коначно, Костићев Вук, као и онај *йрави*, бечки доктор филозофије, завршава свој панегирик Србији ријечима: „Ја знам снагу пера, праха размућена: / сву љепоту твоју свијетом да прославим!...”, чиме нас, читаоце, доводи у недоумицу: колико поетским замахом може лирски субјекат, у овом случају Вук Карацић, да буде учињен аутентичним?

Националне теме, у овом избору, превасходно су књижевне. Тако се, након Вука, на Бранка *наслања* поема „Његош”, четвородјелно поетско ткање којим као да Костић нескривено говори о личном доживљају Његоша, његовог живота, труда, дјела и оријентационих кота његове личности. То да је самштина, самоћа и усамљеност, код Његоша једна од доминанти у укупном доживљају о њему није непознаница, јер је и сам, у *Горском вијенцу*, о томе пјевао, попут стихова: „Вражја сила одсвуд оклопила; / да је игдје брата у свијету / да пожали, ка да би помога.” и тако даље. Стога и самодетерминација Његошева „пустињаком цетињским” представља артистички патос на ком је наш пјесник први дио поеме саздао. Цетињско *зтаришће* Костић дескрибује снажним нихилистичко-асоцијативном римованом секстином у симбиози са свеприсутном црногорском тежњом за слободом, чија је Његош најснажнија аналогија: „Пусто је ту, и горко, Ловћене!” (*Сам*)

Друга асоцијативна именица (и истовремено перманентна радња у православног монаха) јесте „бдење”, како Костић *крсти* други дио поеме. Правећи драмски увод, паралелно са сликом Владике Данила у *Горском вијенцу*, пјесник Његоша примиче прозору, у ноћи, да „зарони у таму бездану, и плута / и плута, и лута, срца распукнута.” А дубину ране од које пати срце Владикино пјесник је описао завршним дистихом: „Мрчава у души. Сам на вјетру бор је, / спава Црна Гора – крваво мраморје”, ком је претходио краћи исповиједни монолог у ком Владика исказује све разлоге борбе нашег камена за самосталност и слободу: „Мир племену овом што рати и пати, / потоку што не хтје мору се предати!” (*Бдење*) И управо прва два дијела поеме „Његош” су залог у *ограни* (ако је уопште Владики и потребна) од критика због природних емоционалних реакција на „око Пераштанке незнанке што пије / свег ме, што донесе пожаре бескрајне”. Међутим, чињеница да жив, притом врло млад, уман и наочит мушкарац, по природним законима продукује извјесне емоционалне, љубавне, аспирације према особи супротног пола не може се узети за гријех, иако је у питању православни епископ модерног доба, тим прије што је *трешник* своје путене тежње исповиједио пред свијетом, говорећи: „Шта могу! За оком њеним очи сврну, / још тутњи у мени потајна ријека. / Тихо жудња гори док свијеће трну – / чекам да дочекам ноћ скупљу вијека...” (*Ноћ скуйљу вијека*), како гласи завршни катрен

трећег дијела поеме. Четврти, коначни, дио поеме односи се на Његошев боравак у Напуљу, у ком се лијечио од туберкулозе. Костић фасцинира проницљивошћу у Његошев духовни свијет, тумачећи му животни позив опчињеношћу Црном Гором и њеним потребама. И, по мишљењу потписника ове интерпретације, чак и историографски исправно и тачно његово вријеме у Напуљу види испуњеним бригом: „Толико мноштва, и неба, / и шума под балконом. / Шта Црној Гори треба / размишља – душом боном.” (У *Напуљу*)

У поезији Душана Костића патња и туга поетска су помагала, којима прибјегава довољно често да се не би могло рећи да је отпоран на њих. Пјесник врло суптилне емоционалне конструкције, пјесму пише тугован, држећи је за конфесорски проседе у ком, у лапидарном исказу, може најснажније да саопшти све што га мучи. Ту ноту тугованке изразио је и у пјесмама: „Рашка”, „Свод зелени” и „Туга”. „Не знам гдје ћу стати, / гдје једро свити плаво. / Можда тамо гдје се не пати / (гдје се не пати?) – / гдје свод је зелен над главом.” (*Свод зелени*), или у првом катрену пјесме „Туга”: „Ту гдје смо, ону ноћ, нас троје / сједјели на трави очију пуних неба, / сад тужно шапће за вама срце моје – / а да ли треба? Треба.”

Црна Гора јесте један од доминантних поетски *образивих* топонима, о којима је пјевао Душан Костић (*џошиџајајући* се стиховима највећег пјесника словенског југа или пишући служећи се изворним стваралачким нервом), и очито да је љубав према Црној Гори неуралгични лирски станац на ком је градио дјело гдје год би се задесио са животом. Историјске драме наше отаџбине Костић је, као што би пјеснику и требало да буде инхерентно, тумачио у начелним, крупним контекстуалним захватима, интерпретирајући црногорске врлине општом, обједињеном, тежњом за слободом: „Нови Граде, сједиш на крају мора / и валове бројиш низ пучину. / Под облаком лежи Црна Гора, / сва крвава пркоси Турчину!” (*Прекор*)

И како није познато ниједно значајније име српске књижевности, рођено или сазрело у полимским областима, које се, ријечју, завичају није *одужило*, то је случај и са Душаном Костићем, који се селу и руралним подручјима из младости, враћао и у својој литератури нас на то стално подсећао. То је његова поетска опсесија која ни приређивачу овог избора није промакла. Те пејзаже, о којима са сјетом мисли, он слика тихим и дискретним компарацијама, али и видним егзалтацијама, као у пјесми „Лишће ме зове”: „Улицом прођем – сањам горе, / тишина пијем тиха врела. / Чекам ли ватре да догоре, / чекам ли крошње далеких села? // Зов ли је лишћа, у јесење, / да кренем, весо, стазом давном? / Испићу сан и дан грљењем, / уз ткање пламно и помамно; / па кад ме ласте, враног, спазе / гдје лишћем газим, тугом мола – / знаће: још носим хлад оазе / и смијех онај врх топола...”

Све недаће које живот собом носи, радости, литературу, историјске јаме, ламенте и љубавне јаде, другарства и борбе, пјесник Душан Костић је носио и о њима пјевао, и тако, пјевајући, живио.

Дамјан ЋУЛАФИЋ

НЕЗНАНИ ХЕРОЈИ НАШЕ ДРАМЕ

Марта Фрајнд, *Знани и незнани: Есеји о српској драми деветнаестог века*, Задужбина „Николај Тимченко”, Лесковачки културни центар, Лесковац 2020

Након студија *Оледи о српској позоришној периодици* (Матица српска 2015) и *Песници у позоришћу: оледи на српску међурајну драму* (Службени гласник, 2019) и многих других, Марта Фрајнд наставља да се бави позоришним и драмским темама у књизи *Знани и незнани* (Лесковачки културни центар, 2020). Књига је објављена након додељивања награде „Николај Тимченко” за књигу *Песници у позоришћу: Оледи на српску међурајну драму*. Подсећајући на „познате, а никада довољно упознате и непознате, а неправедно заборављене” драмске писце деветнаестог века, ауторка појашњава одређена затамњена места у њиховом драмском опусу. Сусрећу се нова читања Стерије, Косте Трифковића, Драгутина Илића, Манојла Ђорђевића Призренца и Стојана Новаковића, сувереног читања драме и позоришта, чиме ова студија представља вишеструки допринос познавању драме 19. века – и као изузетно значајан прилог проучавању историје драме, и као вредан прилог проучавању позоришне уметности. Иако је природа сабраних есеја различита, ауторка има једну важну заједничку идеју – то је напор да се од заорава сачувају или од заорава отргну важни људи наше драмске књижевности. Иако и сама ауторка потенцира да су текстови настали у различито време и различитим поводима, књига делује хомогено и целивито. Тежећи за правом и истинитом сликом токова у театру, ауторка се трудила да истражи и велике писце попут Стерије и оне који се поред Стерије не могу мерити по квалитету. У вери да није с позориштем готово, како је писао Бодријар, Марта Фрајнд подсећа на могућност да редитељ упознавањем оваквих текстова открије и позоришни потенцијал. Теоријским промишљањем таквих тема, ауторка недвосмислено констатује естетску и позоришну вредност неких писаца, те открива нови рудник драматуршких текстова.

Већ првим текстом „Сукоб Стеријиних комичких јунака са стварношћу” наговештава групу текстова о Стеријиној драматургији, примарним темама („Женидбе и удадбе Ј. С. Поповића као предказање